

Posudek na disertační práci mgr. Michaely Benešové „Ve světle kabaly: židovská mystika v polské literatuře meziválečného období“

Židovství hrálo v polské kultuře 20. století významnou roli, podstatně větší než v kultuře české nebo slovenské. Michaela Benešová vybírá z polsky píšících spisovatelů meziválečné doby tři význačné autory s židovskými kořeny a zkoumá jejich vztah k židovské religiózní tradici, speciálně ke kabalistické mystice. Je to téma velmi přínosné a zajímavé, ovšem také velmi náročné, v podstatě interdisciplinární. Předpokládá totiž nejen znalost děl tří spisovatelů, kteří jsou v popředí pozornosti (Bolesław Leśmian, Bruno Schulz a Aleksander Wat), kontextu jejich tvorby a literárního života v Polsku dvacátých a třicátých let. Ale také podrobnou znalost židovské mystiky, jejích různých, často protikladných proudů v průběhu mnoha staletí. Interdisciplinární aspekt je výrazně pozitivním rysem práce, neboť Michaela Benešová nahlíží na literární texty zmíněných tří autorů nově, zejména pokud jde o českou polonistiku. V polské polonistice existují sice studie zkoumající židovskou problematiku v polské literatuře a jmenovitě Schulzův vztah k židovské mystice, ale komplexně se tématem dosud nikdo nezabýval.

Je třeba uvést, že Michaela Benešová se tématem zabývá už delší dobu a publikovala k němu několik studií česky i polsky. Je poznat, že se v uvedené problematice výborně orientuje. Metodicky vychází z hermeneutiky, což je dobrá volba, zejména se inspiruje Ricoeurem a Gadamerem, tedy teoretiky blízkými religiozitě. Tady se podle mého nabízel ještě další pramen inspirace, totiž sborníky „Poetik und Hermeneutik“, zaměřené programově mezioborově. Ostatně Renatu Lachmann, která se od osmdesátých let na práci této skupiny podílela, Michaela Benešová několikrát cituje. Výborná je kapitola „Časové vymezení problematiky“, kde se nastoluje problematika vymezení polsko-židovské literatury a otázky spojené s periodizací, tzv. evoluční a revoluční model. Je zřejmé, že při periodizaci literárního dění nevystačíme s historicko-společenskými mezníky.

Analýzy textů tří autorů ve vztahu k židovské tradici a židovské mystice zvláště jsou velmi důkladné a přesvědčivé. Potvrzují hlavní teze Michaely Benešové. Aleksander Wat, jehož otec byl znalcem kabaly a židovské mystiky, se o židovství zmiňuje poměrně často, byť jej také často neguje a ironizuje. Jeho díla se pnou mezi sakrálním a profánním, Watův fikční básnický svět bývá na rozdíl od unio mystica bytostně rozdvojený. V obecnější rovině může existovat souvislost mezi futuristickými experimenty s jazykem (tzv. namopaniky) a kabalistickým přístupem k jazyku. Druhý z autorů Bruno Schulz má k židovské tradici na pohled blízko, když ve svých prózách prezentuje golemovský motiv, představu světa jako textu, Knihy, očekávání příchodu Mesiáše (který ovšem nepřichází). Zde se Michaela Benešová kriticky vyrovnává s interpretací W. Panase. Její výklad o obrazu Golema v židovské tradici a u Schulze je podnětný. Zajímavý je postřeh o rozdílu mezi Watem a Schulzem: „Na rozdíl od Aleksandra Wata se Bruno Schulz nepouští do introspekce, nerozdvojuje se a nenahlíží touto rozpolcenou optikou do vlastního nitra, ale zmnožuje obrazy svého vlastního já pomocí řady hmotných manifestací...“ (s. 180) Třetí a nejstarší z autorů Bolesław Leśmian měl viditelně nejvolnější vztah k židovské tradici a také bývá z těchto autorů nejméně v modu židovství interpretován. Ve svém díle prezentuje spíše obecné náboženské představy, židovské a křesťanské pojetí Boha se prolíná s inspiracemi východními kulturami a pohanskými. Nicméně zde najdeme obrazy „stupňovatelnosti bytí“ a tvoření, což může být analogií kabalistické představy stvoření jako emanačního procesu. V některých básnických textech je ovšem patrná polemika s židovskou tradicí (postava Elijáše), při zpracování golemovského motivu je patrná ironie. „Leśmian nevěří v možnost „návratu ke kořenům“, jak v ni věřil Bruno Schulz, neblíží se ani Watově bolestné

rozlomenosti mezi negací Boha a zoufalou snahou jej najít.“ (280) Přesto lze možné ohlasy židovské mystiky najít i v jeho díle (báseň Ševčík a téma metamorfózy a převtělování, gilgul).

Na několika místech se mi zdálo, že Michaela Benešová, svedena židovskou mystikou, konstruuje souvislost, která je jen hypotetická. Např. na s. 73 píše, že „v kabale sehrávalo klíčovou roli to, co zůstávalo nedopovězené, zpola skryté, jen naznačené“. To je jistě pravda, ale není nedopovězenost či nedourčenost obecnou vlastností velké části umění? Totéž platí o pochybnosti a pochybování jako součásti židovské religiozity (85). Neměla by se odlišit pochybnost jako součást zápasu o víru (přítomná také např. v různých proudech křesťanských) a pochybnosti víru problematizující a negující? Jestliže s odkazem na Vladimíra Sadka jsou připomenuty kabalistické představy o androgynním charakteru lidské duše, kdy původně mužská i ženská duše tvořily jeden celek, které se při sestupu na zem rozdělily na dvě (s. 141), je možné uvést i podobné představy v antické mytologii. „Gilgul“, kabalistický koncept převtělování a putování duší (u Schulze na s. 176 a zejména u Lešmiana, s. 296) je opět něco, co je známo i v jiných náboženských kulturách, zejména v indických.

Seznam literatury je velmi obsáhlý a úctyhodný. Ale přece jen mě trochu zaráží to, že kromě polštiny a češtiny (a překladů do těchto jazyků) autorka práce nepracuje se sekundární literaturou v jiných jazycích. K Schulzovi existuje bohatá literatura anglická i německá, k Lešmianovi uvádí Leszek Engelman jako důležitou anglickou monografii Rochelle H. Stoneové. Nejsm religionista ani polonista, takže nemůžu zcela kompetentně napsat, že ta či ona zásadní práce chybí. Jenom mě překvapuje tato absence.

Drobnější připomínky. Graficky se mi zdá nadbytečné citace z primárních zdrojů kromě uvozovek označovat ještě kurzivou. Lze říci, že text bude svými analýzami a interpretacemi obohacován (s. 14)? Nemělo by se spíše psát o smyslu textu? Na s. 16 se píše, že „text (a jeho identita) vzniká až při aktu čtení“, s odvoláním na P. A. Bilka. Ale domnívám se, že Bílek mluví jen o identitě textu, která tak vzniká. Možná by se tu vyplatilo užít Mukařovského rozlišení „artefakt“ (text dokončený, ale ještě recipientem nevnímaný) a „estetický objekt“ (text v procesu čtení, vnímání). Ostatně o několik stran dále se uvádí, že text a jeho výklad jsou odlišitelné (33). Nevím, zda Devět bran Jiřího Langera (neboť nemůže jít o jiné dílo) lze označit za román (31), je to převyprávění chasidských příběhů a legend. „Mendela Michala a Rozalie Watových“ (58) – má být patrně Chwatových. Saratov není „nedaleký“ (68) od Moskvy. „Wiosna“ není součástí Skořicových krámů (s. 172 nahoře), ale Sanatoria na věčnosti.

Práce je napsána stylisticky velmi dobře, jen na několika místech najdeme nejasnost nebo přehlédnutí. Např. „Alexandra Wata“ (s. 23), „rezignací z aktivního konání“ (76), „aby nám udělil odpověď“ (s. 148); „hřích se ukáže silnějším od svátosti“ (151). Na s. 158 se opakuje věta z předchozí strany, že Schulz je autorem navýsost synkretickým.

Tyto spíš okrajové poznámky a otázky nemění nic na celkovém kladném hodnocení práce. Disertační práce Michaely Benešové splňuje stanovená kritéria a doporučuji ji k obhajobě.

24.4. 2015

Jiří Holý